

УДК 378.011.3-057.175:78

Н. М. ПОПОВИЧ

м. Київ, Україна

ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧИМІ ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ДОСВІДУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті обґрунтовано сутність професійно значимих особистісних якостей як вагомого фактору впливу на формування досвіду вчителя музики. Проаналізовано основні характеристики професійно-особистісних якостей майбутнього фахівця. Виокремлено та охарактеризовано провідні педагогічні здібності.

Ключові слова: професійно значимі особистісні якості, досвід, педагогічні здібності, майбутній вчитель музики.

Постановка проблеми. Проблема формування професійних особистісних якостей майбутніх фахівців актуалізується у зв'язку з процесами демократизації та гуманізації мистецької освіти, переходу до особистісно орієнтованої гуманістичної освітньої парадигми, у реалізації завдань якої пріоритетна роль належить вчителю музики.

Сучасний вчитель музики має володіти високою загальною, музичною й педагогічною культурою, бути довершеним професіоналом, що обумовлюється високим рівнем сформованості професійно-особистісного досвіду. Специфіка професійної діяльності ставить перед майбутнім фахівцем ряд вимог, які в педагогічній науці визначаються як професійно значимі особистісні якості. Останні характеризують інтелектуальну й емоційно-вольову сторони особистості, суттєво впливають на результат професійної педагогічної діяльності і визначають індивідуальний стиль музиканта-педагога.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження проблеми формування професійно значимих особистісних якостей майбутніх фахівців висвітлюються у роботах Н.Б.Беньковської, В.І.Бондаря, В.В.Вітюка, О.А.Зубрової, М.Ю.Красовицького, В.І.Маслова, Н.Г.Протасової, О.П.Тонконогої, П.В.Худомінського та ін. Психологами Л.І.Божович, Н.В.Кузьміною, Ю.Н.Кулюткіним, Г.С.Сухобською та ін. розроблено психологічні засади розвитку особистості вчителя, визначені професійно-особистісні якості педагогів відповідно до їх соціальних функцій.

Проблема формування професійних якостей у контексті становлення особистості, викладено у працях Б.Г.Ананьева, С.П.Бочарової, М.Й.Борищевського, Л.О.Кандибовича, М.С.Китова, Л.Р.Кричевського, Б.Ф.Ломова, К.К.Платонова, А.М.Столяренка, В.Д.Шадрикова, А.Б.Філіпова та ін.

Окрім аспекти формування професійно значимих особистісних якостей майбутніх вчителів музики досліджувалися у працях Н.В.Гузій, І.Г.Коваленко, О.М.Олексюк, О.Я.Ростовського, О.П.Рудницької, О.П.Щолокової та ін.

Мета статті – обґрунтувати сутність професійно значимих особистісних якостей як вагомого фактору впливу на формування досвіду майбутнього вчителя музики.

Виклад матеріалу. Формування професійних якостей майбутнього вчителя музики, підготовленого до особистісно орієнтованого викладання, актуалізує пошук оптимальних форм цього процесу в період навчання у вищому закладі освіти. Згідно із сучасними освітніми тенденціями виникає гостра потреба в професійній підготовці майбутніх вчителів, готових забезпечити якісно новий підхід до навчання. Зміщення акцентів навчання з продуктивно-інформаційних моделей на інноваційні доречно реалізовувати через особистісно орієнтований підхід.

Існує чимало характеристик професійних якостей особистості вчителя музики.

Так, Н.Крилова [3] визначає структуру педагогічної діяльності та розглядає механізм і послідовність розвитку професійних якостей вчителя. В її дослідженнях виокремлено п'ять груп якостей, зумовлених відповідними видами діяльності вчителя: гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаторські.

В.Сластьонін, Л.Подимова виокремлюють професійні якості вчителя, виходячи з аналізу основних вимог до його діяльності. Серед них вони називають [7, с.135 – 137]:

- інтерес і любов до дитини як відображення потреби в педагогічній діяльності;
- справедливість;
- педагогічну пильність та спостережливість;
- педагогічний такт;

- педагогічну уяву;
- товариськість;
- вимогливість;
- наполегливість;
- цілеспрямованість;
- організаторські здібності;
- витримку;
- врівноваженість;
- професійну працездатність.

Як підкреслює І.Коваленко [2], проблема формування професійно-особистісних якостей є закономірним відображенням тих суперечностей, що виникають між зростаючими вимогами до якості фахової підготовки майбутнього вчителя музики і усталеною практикою навчання у вузі; між теоретичною й практичною підготовкою студентів та їх здатністю реалізувати необхідні знання та вміння у майбутній педагогічній діяльності; між необхідністю формувати професійно-особистісні якості студентів і відсутністю в системі підготовки майбутніх вчителів музики відповідного методичного забезпечення.

Л.Ясюкова [8] виділяє три групи особистісних якостей, які мають для педагога професійну значимість: розвиток у педагога емпатії, тобто здатності розуміти внутрішній світ іншої людини і проникати в його почуття, співпереживати їм; здатність до активного впливу на учня – динамізм особистості, який проявляється в ініціативі, гнучкості, різноманітті впливів і в можливості педагога ловити зміни ситуації і продумувати в зв'язку з ними необхідну стратегію педагогічних впливів; в протилежність динамізму і вмінню «володіти іншими», педагог повинен володіти високорозвиненою здатністю «володіти собою».

На думку І.А.Зязюна [1], педагогічна якість – інтегральна характеристика, яка допомагає описати специфіку носія педагогічної професії на фоні представників інших професійних сфер діяльності. Професійна дія з виховання (учіння) відрізняється від повсякденних виховних (повчаючих) зусиль непрофесіонала передусім тим, що утримує в собі особливе цінне відношення, що поєднує людей. Воно може найбільше вирізнятися лише двома словами «учительство – учнівство». У момент усвідомленого прийняття учасниками міжособистісної взаємодії ролей, які мають педагогічний смисл (прийняття не просто в функціональному, але в життєвому, екзистенціальному плані), це відношення задає певну структуру будь-якому освітньому процесу. Професійно-педа-

гогічна якість базується на особливій особистісній установці людинотворення як змістово-смислове начало професійної діяльності. Ця установка в поєднанні з вільним володінням певною предметною сферою уможливлює повноцінну навчально-виховну взаємодію. Нарешті, це володіння специфічними технологіями, що дозволяють продуктивно здійснювати виховання, учіння, а також інші види педагогічної діяльності, одержуючи стійкі позитивні результати.

Розвиток професійно-особистісних якостей майбутніх вчителів музики вимагає знання складових їх структури та функціонального взаємозв'язку між ними. Немає сумніву, що з великої кількості професійно-особистісних якостей не всі є однаково значимі.

Так, до загальних професійно значущих якостей треба віднести: музично-педагогічну й виконавську компетенції, досконале володіння психолого-педагогічними, методичними й музично-теоретичними знаннями.

В наш час існують різні підходи до виділення видів професійних якостей. Так, наприклад, О.Олексюк вважає, що вони є відображенням структури педагогічної діяльності. У зв'язку з цим вона виділяє такі професійні якості: проективні, конструктивні, організаторські, комунікативні, гностичні. В.Крюкова відокремлює наступні групи професійних якостей: дидактичні, експресивні, перцептивні, організаторські, супспільні, академічні. В.Орлов професійні якості поділяє на три групи: особистісні, дидактичні та організаційно-комунікативні.

Узагальнення різних підходів дозволило нам умовно розподілити професійні особистісні якості вчителя на загальнопедагогічні, спеціальні та поліпрофесійні, якими повинні володіти майбутні фахівці.

Професійні якості є складовими системи особистісних якостей людини. Проте, особистісна якість в одному випадку виявиться професійно цінною, а в іншому – буде протидіяти успішній роботі. У цьому випадку виникає не-відповідність особистих якостей людини вимогам професії – факт професійної непридатності.

Слід зазначити, що професійно значимі особистісні якості вчителя музики систематизовано дослідниками за різними принципами: за музично-педагогічними функціями – якості, пов'язані з музичною навчальною або виховною діяльністю; ступенем значущості – обов'я-

зкові, важливі, бажані; спрямованістю – на себе, на інших, на професію; сферою використання – поліпрофесійні, загальнопедагогічні, спеціальні тощо.

Важливою передумовою формування професійних якостей майбутнього вчителя музики є виховання педагогічної спрямованості у студентів. Феномен професійно-педагогічної спрямованості психологи трактують як: систему особистісних якостей, які визначають стійке, усвідомлене, активно-дійове ставлення до педагогічної праці; професійно значущу якість особистості вчителя, основним мотивом якої є спрямованість вчителя на розвиток особистості учня (гуманістичний мотив) і яка залежить від характеру провідного мотиву в структурі мотивації вчителя; основну форму активності студентів.

Професійно-педагогічну спрямованість переважно розглядають як систему особистісних якостей, які визначають внутрішнє розуміння мети й завдань педагогічної діяльності і які залежать від характеру провідного мотиву в структурі мотивації майбутнього фахівця.

На наш погляд, під педагогічною спрямованістю слід розуміти мотиви, інтерес до педагогічної професії, схильність та потребу працювати вчителем музики.

Для формування професійних якостей майбутнього вчителя музики потрібно усвідомлення усієї сукупності психологічних характеристик особистості вчителя.

Критерієм професійних якостей педагога виступають провідні функції педагогічної діяльності.

Майбутній фахівець повинен удосконалювати свою професійну майстерність, яка являє собою вищий рівень педагогічної діяльності, що виявляється в творчості вчителя, в постійному вдоскоаленні мистецтва навчання, вихованні і розвитку людини. Педагогічна творчість розглядається як стан педагогічної діяльності, при якому відбувається створення принципово нового в змісті, організації учебово-виховного процесу, у вирішенні науково-практичних проблем.

Музично-педагогічна діяльність – це прояв постійної різносторонньої творчості. Вона передбачає наявність у педагога сукупності творчих здібностей, якостей, дослідницьких умінь, серед яких важливе місце займають ініціативність і активність, глибока увага і спостережливість, мистецтво нестандартно мис-

лити, багата уява і інтуїція, дослідницький підхід до аналізу учебово-виховних ситуацій, розв'язання педагогічних завдань, самостійність думок і висновків.

Майбутньому вчителю необхідно працювати над таким синтезом якостей і властивостей особистості, які дадуть змогу без зайвого емоційного напруження здійснювати свою професійну діяльність: педагогічний оптимізм, упевненість у собі як в учителеві, відсутність страху перед дітьми, вміння володіти собою, відсутність емоційного напруження, наявність вольових якостей – цілеспрямованість, самовладання, рішучість (І.А.Зязюн).

Педагогічна майстерність перш за все пов'язана з особистістю вчителя, з комплексом якостей, які сприяють забезпеченню високого рівня самоорганізації професійної діяльності.

Педагогічна майстерність з технологічної точки зору – це система, основними компонентами якої є висока загальна культура, гуманістична спрямованість, професійні знання і вміння, творчість і педагогічні здібності.

Майстерність вчителя доцільно розглядати як найвищий рівень педагогічної діяльності (якщо ми характеризуємо якість результату), як вияв творчої активності особистості майбутнього вчителя (характеризуємо психологічний механізм успішної діяльності).

Майстерність вчителя можна охарактеризувати як високий рівень педагогічної діяльності, важливим фактором якого є передумови, котрі сприяють досягненню високого рівня даної діяльності: це, перш за все, поряд з покликанням педагога – яскраво виражене позитивне ставлення до учнів. Зовнішньо майстерність вчителя проявляється вирішенням різноманітних педагогічних завдань, високому рівні організації навчально-виховного процесу.

Основні ознаки майстерності розкриваються в тих якостях особистості, які породжують цю діяльність, забезпечують її успішність. Такі якості необхідно виокремлювати не лише в уміннях, а й у специфічному поєднанні властивостей особистості, її особистісної позиції, котра і створює для вчителя можливість діяти продуктивно та творчо.

Педагогічну майстерність є сутнісною характеристикою високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результати-

вність, демократичність, творчість (оригінальність).

Майстерність учителя проявляється в уміннях організовувати навчальний процес, активізувати учнів, розвивати їхні здібності, самостійність, допитливість, ефективно проводити виховну роботу, формувати в учнів високу моральність, почуття патріотизму, працелюбності, викликати позитивні емоційні почуття в самому процесі учіння.

Сутність професійної майстерності – це своєрідний сплав особистої культури, знань і кругозору вчителя, його всебічної теоретичної підготовки з досконалим володінням прийомами навчання і виховання, педагогічною технікою і передовим досвідом (І.П.Підласий).

Нерідко професійну майстерність зводять до умінь і навичок педагогічної техніки. Однак – це лише один з компонентів майстерності, що проявляється зовні. Вчитель-майстер вигідно відрізняється від просто досвідченого вчителя не тільки вміннями конструювати педагогічний процес, але й поєднанням глибоких знань та особистістю і професійних якостей.

Визначити, наскільки вчитель володіє професійною майстерністю, допомагають показники ефективності педагогічної майстерності:

- покращення кількісних і якісних характеристик музично-навчальної діяльності;
- зменшення часу на досягнення конкретної навчальної мети;
- міцність засвоєння і закріплення музично-творчих знань, умінь та навичок;
- полегшення навчальної діяльності учнів;
- задоволеність процесом навчання, викладачем, з боку учнів;
- позитивне ставлення до процесу музичного навчання.

На нашу думку, важливими передумовами успішної професійної діяльності, що зумовлюють ефективність формування професійно-особистісного досвіду майбутніх фахівців є індивідуальні, педагогічні та творчі здібності.

Здібності — це якості особистості, що інтегровано виражуються в нахилах до роботи з дітьми, любові до дітей, отримання задоволення від спілкування з ними. Здібності забезпечують швидкість самовдосконалення.

Слід наголосити, що важому роль відіграють такі провідні здібності до педагогічної діяльності: комунікативність – професійна здатність вчителя, що характеризується потребою у спілкуванні, готовність легко вступати в контакт; перцептивні здібності – професійна про-

никливість, педагогічна інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину; динамізм особистості – здатність активно впливати на іншу особистість; емоційна стабільність – здатність володіти собою, самоконтроль та саморегуляція; оптимістичне прогнозування – прогнозування розвитку особистості з орієнтацією на індивідуальне в ній; креативність – здатність до творчості та швидкого розв'язання педагогічних та проблемних ситуацій.

У найбільш узагальненому вигляді педагогічні здібності були представлені Н.Кузьміною [36, с. 99]. Дослідниця розглядає педагогічні здібності як специфічну форму чутливості педагога як суб'єкта діяльності до об'єкта, процесу та результату власної роботи, а також до учня як суб'єкта спілкування, пізнання, праці. В структурі педагогічних здібностей автор виключає перцептивно-рефлексивні та проективні здібності.

Перші включають три види чутливості: чуття об'єкту, яке пов'язане з емпатією, чуття міри або такту та чуття приналежності. Ці прояви чутливості лежать в основі педагогічної інтуїції.

Другий рівень педагогічних здібностей, за Н. Кузьміною, – проективні здібності, які співвідносяться з чутливістю до створення нових, продуктивних способів навчання. Цей рівень включає гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні та організаторські здібності [36, с.101].

Гностичні здібності характеризуються швидким і творчим оволодінням методами навчання. Вони забезпечують накопичення інформації педагогом про своїх учнів, про самого себе, проективні здібності проявляються в умінні уявити кінцевий результат навчання і виховання. Конструктивні здібності характеризуються створенням творчої атмосфери спільної співпраці, діяльності.

Комунікативні здібності проявляються у налаштуванні контакту, педагогічно доцільних, вони забезпечуються чотирма факторами: здатністю до ідентифікації, чутливістю до індивідуальних особливостей учнів, гарно розвиненою інтуїцією та сугестивними властивостями.

Організаторські здібності характеризуються вибірковою чутливістю до способів організації учнів у групі, освоєння ними навчального матеріалу, самоорганізацією власної діяльності педагога.

Вагомою професійно значимою якістю є також готовність до інноваційної діяльності – особливий особистісний стан, який передбачає наявність у вчителя музики мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії. Вона є основою активної суспільної і професійно-педагогічної позиції суб'єкта, яка спонукає до інноваційної музично-педагогічної діяльності та сприяє її продуктивності.

Висновки. Отже, процес формування професійно-особистісного досвіду передбачає оволодіння майбутнім вчителем музики сукупністю спеціальних, психолого-педагогічних і методичних знань, умінь та навичок, а також сформованість професійних особистісних якостей і компетенцій. Високий рівень розвитку професійно значимих якостей майбутнього вчителя музики при сформованій позитивній мотивації є важливою умовою, що забезпечує його високу продуктивність у професійній діяльності.

ПОПОВИЧ Н. М.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО ЗНАЧИМЫЕ ЛИЧНОСТНЫЕ КАЧЕСТВА КАК ФАКТОР ВЛИЯНИЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ ОПЫТА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ

В статье конкретизирована сущность профессионально-личностных качеств как существенного фактора влияния на формирование опыта учителя музыки. Проанализированы основные характеристики профессионально-личностных качеств будущего специалиста. Выделены и охарактеризованы ведущие педагогические способности.

Ключевые слова: профессионально-личностные качества, опыт, педагогические способности, будущий учитель музыки.

POPOVICH N. M.

PROFESSIONALLY SIGNIFICANT PERSONAL QUALITIES AS THE FACTOR OF INFLUENCE ON FORMATION OF EXPERIENCE OF THE FUTURE TEACHER OF MUSIC

In article the essence of professional-personal qualities as essential factor of influence on formation of experience of the teacher of music is concretized. The basic characteristics of professional-personal qualities of the future expert are analyses. The characteristic of leading pedagogical abilities is allocated.

Key words: professional-personal qualities, experience, pedagogical abilities, the future teacher of music.

Література:

1. Зязюн І.А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти [Електронний ресурс]: матеріали статті /І.А.Зязюн // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І.Франка — 2005. — № 25. — С. 13 — 18 — укр. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
2. Коваленко І.Г. Формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музики-хормейстерів в умовах багатоступеневої підготовки / Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи: 36. наук. праць. — Вип. 1. — К.: НПУ, 2004. — С. 143 — 147.
3. Крилова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста: Методическое пособие. — М., 1990. — 142 с.
4. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя. — Л.: Знание, 1985. — 32 с.
5. Олексюк О.М. Музична педагогіка: навч. посіб. / О.М. Олексюк. — К.: КНУКіМ, 2006.— 188 с.
6. Орлов В.Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін: монографія / за заг. ред. І.А. Зязюна. — К.: Наукова думка, 2003. — 276 с.
7. Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность. — М.: Магистр, 1997. — 224 с.
8. Ясюкова Л.А. Взаимосвязь индивидуально-психологических характеристик в структуре профессиональных способностей // Вопр. психол. — 1990. — № 5. — С. 72 — 81.